

МУЗЕЙНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 351.1-053.18"1939/1945"(477.44):069.51(049.1)

© Володимир РУГАЛЬ

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЗАГИБЛИХ ВІННИЧЧИНИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Висвітлюється історія формування, збереження та опрацювання в Національному музеї історії України у Другій світовій війні документального фонду загиблих воїнів Червоної армії в 1939 – 1945 рр., призваних із території Вінницької області.

Ключові слова: документальний фонд загиблих, сповіщення про загибель, Національний музей історії України у Другій світовій війні, Вінницька область.

Серед провідних напрямів вивчення історії належне місце належить демографічним дослідженням, зокрема й тим, що стосуються наслідків будь-якої війни. Найтрагічнішим мілітарним конфліктом в історії людства є Друга світова війна, яка, за різними оцінками, забрала життя понад 60 млн осіб.

На сьогодні більшість країн, які брали участь у війні, підраховали свої втрати, знають кожного загиблого солдата та місце його поховання. І лише держави, що входили до складу Радянського Союзу, дотепер не можуть назвати остаточної цифри втрат у цій війні. Україна, на жаль, не є винятком.

За часів Радянського Союзу була створена міфологізована історія війни, згідно з якою не можна було відходити від усталених канонів, а також слід було оминати проблемні питання. Найпершим цифру втрат назвав Й. Сталін під час інтерв'ю кореспонденту газети «Правда» в 1946 р.: «У результаті німецького вторгнення Радянський Союз безповоротно втратив у боях із німцями, а також під час німецької окупації і відправлення радянських людей на німецьку каторгу близько семи мільйонів осіб» [27]. Із зміною керівництва країни цифра щоразу збільшувалася: спочатку до 20, а потім до 27 – 28 млн осіб [10, 548]. Остання цифра втрат СРСР у нацистсько-радянській війні, яку наводять російські дослідники, - 26,6 млн осіб, з них військових втрат Червоної армії – 8 млн 668 тис. 400, з яких українців – 1 млн 377 тис. 400 осіб [11, 43; 11, 52].

Українські дослідники також не лишилися осторонь цієї проблеми. Відомий український історик-емігрант В. Косик, який написав свої праці, посилаючись на

іноземні джерела, вважає, що під час війни загинули 2,5 млн українців [40, 455]. І. Муковський та О. Лисенко дійшли висновку, що з території України в роки війни до Збройних сил СРСР мобілізували 7 млн українців, з яких кожен другий загинув [41, 547].

Щодо демографічних втрат України в роки війни, то більшість дослідників сходяться на думці, що вони становлять понад 13,5 млн осіб [45].

Першою спробою встановити поіменно всіх загиблих на фронтах нацистсько-радянської війни воїнів-українців і уродженців України став персональний мартиролог – історико-меморіальний серіал «Книга Пам'яті України».

Підготовка до видання книг розпочалася ще наприкінці 80-х рр. ХХ ст. за ініціативи громадських організацій: Всесоюзного комітету ветеранів війни та праці, Комітету захисту миру, Правління Радянського фонду миру [32, 6]. Задум знайшов підтримку в панівних колах. 31 липня 1989 р. в Україні Рада Міністрів Української РСР ухвалила Постанову № 201 «Про організацію роботи, матеріально-технічне і фінансове забезпечення підготовки та видання республіканської, обласних та Київської міської книг Пам'яті».

Із здобуттям Україною незалежності робота зі створення серіалу «Книга Пам'яті України» й далі тривала. Кабінет Міністрів України ухвалив низку постанов щодо видання цих книг, зокрема: Постанову від 16 жовтня 1991 р. № 273 «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання Книги Пам'яті»; Постанову від 16 вересня 1992 р. № 537 «Про заходи щодо видання Книги Пам'яті України», які були підкріплені Указом Президента України Л.М. Кравчука від 4 травня 1992 р. «Про Книгу Памяті України» [9; 10, 49].

У Києві було створено головну редакційну колегію на чолі з генералом армії у відставці І.О. Герасимовим та обласні, міські, районні редакційні колегії, робочі групи та авторські колективи.

Вінницьку обласну редакційну колегію очолювали в різні часи М.М. Ільчук та А.Д. Ткаченко. Крім того, були створені ще 4 міських та 27 районних громадських редакційних колегій, у яких працювало близько 700 робочих груп. До цих груп входили працівники державних органів і військових комісаріатів, ветерани нацистсько-радянської війни, рідні загиблих, робітники архівів та краєзнавці, історики, представники наукових кіл, просвітництва та культури, а також молодіжні організації [30, 6; 33, 19].

Редакції насамперед почали накопичувати джерельну базу, яка формувалася на підставі:

- обласних державних архівів, архівів районних, міських та обласних військкоматів, органів МВС і Служби безпеки області;
- матеріалів із районних та міських відділів соціального забезпечення, раксів, краєзнавчих музеїв на місцях, подвірних книг сільських рад;
- опитування місцевих жителів та листів і заяв рідних, близьких однополчан;
- даних, отриманих у ході роботи над Книгою з Науково-дослідного інституту документування та архівних справ;

- матеріалів Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації в м. Подольськ Московської області та Центрального військово-морського архіву в м. Гатчина Ленінградської області, архіву військово-медичних документів військово-медичного музею Міністерства оборони РФ у м. Санкт-Петербург, Державного архіву Російської Федерації в м. Москва, Російського державного військового архіву в м. Москва.

На основі перерахованих вище джерел складали списки – короткі біографічні відомості про загиблих, які подавали в такому порядку: прізвище, ім'я та по батькові; рік і місце народження; національність; партійність; соціальний стан (професія); час призову (мобілізації); військове звання; обставини і час загибелі; місце поховання. У разі відсутності тих чи інших даних записи в тексті опускалися [31, 6].

Крім загиблих воїнів, підпільників, партизанів – уродженців України, деякі обласні редакції до книг умістили ще й списки загиблих та похованих на території області, які були складені на основі альбомів і книг поховань, що зберігаються у військкоматах і сільських чи селищних радах.

Упродовж 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. вийшли друком 257 томів (у 260 книгах), у яких обліковано інформацію про **3 103 304** загиблих воїнів-українців і призваних чи мобілізованих з України.

По Вінницькій області містяться відомості про **148 588** персоналій [46, 165]. У першому томі вміщено інформацію про м. Вінницю, Барський та Бершадський райони; у другому – Вінницький та Гайсинський райони, м. Жмеринку, Жмеринський та Іллінецький райони; у третьому – Калинівський, Козятинський, Крижопільський та Липовецький райони; у четвертому – Літинський район, м. Могилів-Подільський, Могилів-Подільський, Мурованокуриловецький та Немирівський райони; у п'ятому – Оратівський, Піщанський, Погребищенський, Теплицький та Тиврівський райони; у шостому – Томашпільський та Тульчинський райони, м. Хмільник та Хмільницький район; у сьомому – Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський та Ямпільський райони.

У восьмий та дев'ятий томи внесені списки загиблих, які з різних причин не потрапили в попередні видання, та списки загиблих з інших республік СРСР, що були мобілізовані військкоматами області, тут також наявна інформація про померлих від ран у госпіталях на території області та загиблих воїнів під час визволення Вінниччини, місце народження, призову чи проживання рідних яких не встановлено [30, 3].

У завершальному томі історико-меморіального серіалу «Безсмертя» зазначено загальну кількість людських втрат в областях. Вінницька область безповоротно втратила 218 тис. осіб [10, 854]. На сьогодні повний комплект унікального видання «Книга Пам'яті України» зібрано лише в Національному музеї історії України у Другій світовій війні.

Головним джерелом дослідження втрат радянських Збройних сил є донесення військових формувань та установ, оригінали яких зберігаються в

Центральному архіву Міністерства оборони Російської Федерації в м. Подольськ Московської області. Ці документи, згідно з наказами НКО СРСР № 138 від 15 березня 1941 р. та № 023 від 4 лютого 1944 р., військові частини мали надсилати кожні 5–10 днів до відповідних військових Управлінь з обліку загиблого та зниклого безвісти рядового та офіцерського складу Червоної армії [43; 44]. На основі цих донесень створено узагальнений банк даних загиблих і зниклих безвісти в період Великої Вітчизняної війни «Меморіал», доступний у мережі Інтернет [42].

В Україні основним джерелом інформації про полеглих солдатів і офіцерів є Документальний фонд з обліку людських військових втрат України у Другій світовій війні, зібраний у Національному музеї історії України у Другій світовій війні. База фонду охоплює: сповіщення про загибель військовослужбовців Червоної армії 1939–1945 рр., видані військовими частинами, санітарними та лікувальними установами, районними військкоматами, Управлінням з обліку загиблого і зниклого безвісти рядового та сержантського складу; алфавітні книги отриманих та виданих сповіщень; особисті документи та листи загиблих воїнів, надіслані військовою частиною до військкомату разом із сповіщенням про загибель; звернення місцевих мешканців із питань з'ясування долі рідних; листування з пошуку загиблих; документи сільських та місцевих органів влади про пошук зниклих безвісти військовослужбовців; поіменні списки загиблих воїнів за заявами родин, складені районними військкоматами.

Ці документи тривалий час зберігалися під грифом «таємно», досить часто в непристосованих приміщеннях – на горищах, у підвалах тощо. Відповідно відбувалася деструкція паперу, зникав текст, отож деякі документи вже втрачені назавжди. Цю проблему наукові працівники Меморіального комплексу виявили тоді, коли згідно з рішенням Головнокомандувача Сухопутних військ України від 14 лютого 2003 р. до музею на тимчасове експонування були передані по кілька справ із кожної області [8]. Вінницька область була представлена трьома справами Вінницького РВК [1]. Саме тоді виникла ідея створити в музеї об'єднаний Документальний фонд загиблих, джерелами для якого стали матеріали установ Міністерства оборони країни (військові комісаріати й архівні установи, підпорядковані міністерству) та архівні установи України.

Основним джерелом формування Документального фонду загиблих стали військові комісаріати України. Збір документів у цих установах відбувався в кілька етапів.

Перший етап розпочався після звернення керівництва музею до Міністерства оборони України, на підставі якого 22 червня 2006 р. міністр оборони України А. Гриценко ухвалив рішення № 6460/з щодо передачі на довічне державне зберігання повідомлень про загибель воїнів у Другій світовій війні. На основі цього документа командування Сухопутних військ Збройних сил України 1 серпня 2006 р. розіслало начальникам штабів Західного та Південного оперативного командування, начальнику оперативного управління «Північ»,

військовому комісару Автономної Республіки Крим, обласним та Київському міському військовим комісарам телефонограму № 116/2/9386, згідно з якою всі військові комісаріати повинні здійснювати відбір та передачу до музею справ зі сповіщеннями про загибель [37]. Підготовча робота складалася з перевірки архівів обласних та районних військкоматів; відбір відповідних справ та акумулювання їх в одному місці в обласному військовому комісаріаті тривало кілька місяців.

По завершенні підготовчого етапу співробітники музею побували в усіх обласних центрах України. Вінницький обласний військовий комісаріат підготував для передачі до музею основний масив документів у жовтні 2006 р. Після перевірки спеціальною комісією при військкоматі до Меморіалу було передано 288 справ, у яких зберігалося 92 037 документів на загиблих, зокрема: Барсько-Мурованокуриловецького ОРВК – 17 справ (7265 документів), Бершадсько-Теплицького ОРВК – 28 (9511), Вінницького ОМВК – 5 (1307), Вінницько-Тиврівського ОРВК – 1 (869), Гайсинського РВК – 17 (4486), Жмеринського ОМВК – 10 (4357), Іллінецького РВК – 14 (4885), Калинівського РВК – 7 (3103), Козятинського РВК – 13 (3564), Крижопільського РВК – 12 (4368), Липовецько-Погребищенського ОРВК – 16 (3948), Могилів-Подільського ОМВК – 45 (10 127), Немирівського РВК – 15 (3610), Тростянецького ОРВК – 27 (7335), Тульчинського РВК – 12 (5670), Хмільницького ОРВК – 27 (7793), Шаргородського РВК – 6 (3005), Ямпільсько-Томашпільського ОРВК – 16 справ (7308 документів) [12].

Другий етап формування фонду тривав упродовж 2008 – 2010 рр. Після опрацювання справ, зібраних у ході першого етапу, співробітники музею встановили, що Документальний фонд не обмежується лише сповіщеннями про загибель. Цей фонд можна вважати остаточним за наявності алфавітних книг надходження сповіщень до військкомату, книг обліку видачі сповіщень рідним загиблих, іменних списків на загиблих та зниклих безвісти, а також справ, що містили листування з приводу пошуку загиблих. Тоді керівництво музею в черговий раз звернулося до Міністерства оборони України з проханням передати вищеназвані справи. На підставі цього звернення начальник штабу Сухопутних військ Збройних сил України видав розпорядження від 9 квітня 2008 р. №116/2/2/4393 начальникові штабу – першому заступнику командувача військ Західного оперативного командування, начальнику штабу – першому заступникові командувача військ Південного оперативного командування, начальникові Територіального управління «Північ» про передачу військовими комісаріатами до Меморіального комплексу відповідних справ [34].

10 квітня 2008 р. начальник управління Західного оперативного командування видав розпорядження № 18/2/1022, згідно з яким усі підлеглі обласні комісаріати, зокрема й Вінницький, повинні продовжити роботу зі збору документів. До Вінницького ОВК адміністрація музею надіслала лист з уточненнями щодо відсутніх справ (Додаток 1) та поясненнями, чому ці справи мають бути передані [37]:

Назва РВК	Відсутні справи
Барсько-Мурованокуриловецький ОРВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Бершадсько-Теплицький ОРВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Вінницький ОМВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загиблих офіцерів, листування з пошуку воїнів, відомості про військові поховання
Вінницько-Тиврівський ОРВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загиблих офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання
Гайсинський РВК	Справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Жмеринський ОМВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Іллінецький РВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Калинівський РВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загиблих офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання
Козятинський РВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Крижопільський РВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Липовецько-Погребищенський ОРВК	Книги обліку загиблих, сповіщення про загибель офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання
Могилів-Подільський ОМВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Немирівський РВК	Книги обліку загиблих, справи зі сповіщеннями про загибель офіцерів, листування про пошук полеглих воїнів, відомості про військові поховання
Тростянецький РВК	Книги обліку загиблих, сповіщення про загибель офіцерів, відомості про військові поховання
Тульчинський РВК	Книги обліку загиблих, сповіщення про загибель офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання

Назва РВК	Відсутні справи
Хмільницький ОРВК	Книги обліку загиблих, листування про пошук полеглих воїнів, відомості про військові поховання
Шаргородський РВК	Книги обліку загиблих, сповіщення про загиблих офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання
Ямпільсько-Томашпільський ОРВК	Книги обліку загиблих, сповіщення про загибель офіцерів, листування про пошук воїнів, відомості про військові поховання

20 жовтня 2008 р. Вінницький обласний військовий комісаріат надіслав телефонограму АСУ/22/1321 у районні військкомати про перевірку наявності відповідних документів. На підставі відповідей районних та міських військкоматів були виявлені документи, які залишилися у військкоматах. Також було встановлено, що в Гайсинському, Немирівському, Тульчинському та Шаргородському РВК наявні справи не збереглися [38].

Наступний етап передачі відповідних документів відбувся наприкінці жовтня 2008 р. під час відрядження науковців музею до м. Вінниці. Так, обласний військовий комісаріат передав до музею 8 справ: 2 справи Жмеринського ОМВК та 6 Крижопільсько-Піщанського ОРВК. У ході передавання справ була досягнута домовленість про подальшу передачу відсутніх справ. У середині січня 2009 р. Вінницький ОВК передав 43 справи: 17 – Барсько-Мурованокуріловецького ОРВК; 3 – Бершадсько-Теплицького ОРВК; 8 – Іллінецького ОРВК; 2 – Калинівського РВК; 2 – Козятинського РВК; 2 – Крижопільсько-Піщанського ОРВК; 3 – Могилів-Подільського ОРВК; 3 – Тростянецького ОРВК та 2 – Хмільницького ОРВК [12;14].

Перевірка фондів військкоматів тривала, Документальний фонд з обліку людських втрат України у Другій світовій війні поповнювався новими справами. Так, 21 липня 2010 р. Жмеринський ОМВК до Меморіального комплексу передав 25 справ із сповіщеннями про загибель, листуванням про пошук, алфавітними книгами [2]. У серпні 2010 р. Вінницький ОВК надіслав до музею 4 справи Калинівського РВК; 1 справу Немирівського РВК; 5 справ Тростянецького ОРВК та 1 документ Могилів-Подільського ОМВК [3].

Завершальний етап формування фонду загиблих на основі документів, що зберігалися в архівах військкоматів, розпочався у 2012 р. Так, згідно з розпорядженням начальника штабу першого заступника командувача Сухопутних військ № 116/2/2/13311 від 2 листопада 2012 р. для всіх військкоматів України керівництво музею надіслало лист із переліком відсутніх документів (Додаток 2) [36]:

№ п/п	Назва військкомату	РВК, які ввійшли після війни	Відсутні документи
1.	Вінницький	Кіровський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
		Ленінський	
		Свердловський	
2.	Вінницько-Тиврівський	Вінницький	Журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
		Тиврівський	Сповіщення про загибель воїнів, іменні списки загиблих та зниклих безвісти, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
		Воронцовський	Сповіщення про загибель воїнів, іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
3.	Гайсинський		Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
4.	Іллінецько-Оратівський	Дашівський	Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
		Іллінецький	
		Оратівський	
5.	Калинівський		Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти

№ п/п	Назва військкомату	РВК, які ввійшли після війни	Відсутні документи
6.	Козятинський	Козятинський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
		Комсомольський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
		Самгородський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
7.	Крижопільський	Крижопільський	Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
		Піщанський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
8.	Липовецько-Погребищенський	Липовецький	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
		Погребищенський	
		Турбівський	
		Плисківський	
9.	Могилів-Подільський	Могилів-Подільський	Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
		Чернівецький	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
		Яришівський	Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти

№ п/п	Назва військкомату	РВК, які ввійшли після війни	Відсутні документи
10.	Немирівський	Брацлавський Немирівський Ситківський	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
11.	Тростянецький	Ободовський Ольгопільський Тростянецький Чечельницький	Листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
12.	Тульчинський	Тульчинський Шпиківський	Журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
13.	Хмельницький	Уланівський Літинський Хмельницький	Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти
14.	Шаргородський		Іменні списки загиблих та зниклих безвісти, журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів
15.	Ямпільсько-Томашпільський	Ямпільський Томашпільський	Журнали обліку сповіщень про загибель, книги реєстрації, видача сповіщень родинам загиблих, книги обліку загиблих воїнів, листування про пошук загиблих та зниклих безвісти, витяги з наказів ГУК про загиблих офіцерів

На підставі цього запиту військові комісаріати області провели перевірку своїх архівів [47]. На жаль, у більшості військкоматів таких документів не виявилося. До музею було передано лише 9 справ Тростянецького ОРВК та 7 справ Бершадсько-Теплицького ОРВК [6; 7].

Подальша робота над дослідженням Документального фонду загиблих допомогла встановити факти розпорошення документів по інших установах – Галузевому державному архіву Міністерства оборони України та державних обласних архівах. Після чергового запиту керівництва музею Міністерство оборони України доручило Головному управлінню виховної та соціально-психологічної роботи Збройних сил України опрацювати звернення. У результаті було ухвалено рішення перевірити фонди Галузевого архіву і (у разі наявності потрібних документів) передати їх до музею [35]. Так розпочалася співпраця з Галузевим державним архівом Міністерства оборони України. 15 квітня 2009 р. до музею було передано 14 справ, що зберігалися у Вінницькій області, а саме: 5 – з Бершадсько-Теплицького ОРВК; 3 – з Вінницького ОМВК; 1 – з Іллінецького РВК; 3 – з Могилів-Подільського ОМВК; 1 – із Тростянецького ОРВК та 1 – з Ямпільсько-Томашпільського ОРВК [4; 5].

Під час перевірки Державного архіву Вінницької області було встановлено, що у фонді Р-1608 зберігається 8 справ із документами про загиблих у період Другої світової війни, призваних із м. Вінниця. Це, зокрема, сповіщення на офіцерський та рядовий склад, а також списки тих, хто зник безвісти [15; 16; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. Дотепер незрозуміло, чому ці документи потрапили до архіву, адже згідно з наказом міністра оборони СРСР № 0215 від 15 листопада 1975 р. вони повинні зберігатися у військкоматах упродовж 75 років [26]. Державний архів Вінницької області зробив сканографії цих документів і надіслав до музею.

Отже, Документальний фонд з обліку людських військових втрат України у Другій світовій війні налічує 428 архівних справ, а також 8 справ сканографій на військовослужбовців, призваних із Вінницької області. У музеї кожна отримана оригінальна справа з документами була взята на облік із присвоєнням персонального номера.

Науковці не лише вивчають, експонують та досліджують документи, а й оцифровують та вводять їхню інформацію до Всеукраїнської електронної бази даних на загиблих та зниклих безвісти воїнів у роки Другої світової війни (ВБЗ). До неї вносять відомості про полеглих у 1939 – 1945 рр. та померлих у госпіталях упродовж 1946 р. солдатів та офіцерів Червоної армії, призваних або народжених на території УРСР та в Криму, а також уродженців інших територій, які у графі національності зазначалися як «українці». Уся інформація викладена українською мовою, прізвища воїнів продубльовано російською мовою відповідно до написання в документі-оригіналі. Розбіжності зазначені в дужках. Кожен запис містить посилання на Документальний фонд із номером та назвою документа, на підставі якого воїн був зарахований до категорії безповоротних втрат [27].

Нині до ВБЗ внесено інформацію про **103 673** воїни – уродженці Вінницької області, які віддали свої життя на фронтах Другої світової війни. Зокрема, опрацьовані документи Барсько -Мурованокуриловецького ОРВК, Бершадсько-Теплицького ОРВК, Вінницького ОМВК, Вінницько-Тиврівського ОРВК, Гайсинського РВК, Жмеринського ОМВК, Іллінецько-Оратівсько-Дашівського ОРВК, Калинівського РВК, Козятинського РВК, Крижопільського РВК, Липовецько-Погребищенського ОРВК, Могилів-Подільського ОМВК, Немирівського РВК, Тростянецького ОРВК, Тульчинського РВК, Хмільницького ОРВК, Шаргородського РВК та Ямпільсько-Томашпільського ОРВК. Слід зауважити, що після оцифрування та введення відомостей про полеглих та зниклих безвісти воїнів у роки Другої світової війни до бази далі оригінали документів музейники реставрують та формують у нові справи, які налічують обмежену кількість документів (200 – 250), що в подальшому покращує умови їхнього зберігання. Нині скомплектовано та зшито понад 400 справ документів про воїнів – уродженців Вінницької області.

Основний масив документів про загиблих воїнів вінничан, що зберігається у фондозбірні Меморіального комплексу, – це сповіщення про загибель та списки загиблих й зниклих безвісти в період нацистсько-радянської війни. Однак слід зазначити, що у фонді є «похоронки» на загиблих у військових конфліктах СРСР напередодні цієї війни. Зокрема, у фондосховищі міститься кілька документів на загиблих під час військового конфлікту з Японією на р. Халхін-Гол 1939 р. [55; 56]. Серед документів фонду є й такі сповіщення, які підтверджують причетність СРСР до розв'язання Другої світової війни. Це «похоронки» на вінничан, які загинули в період радянсько-польської війни 17 вересня – 6 жовтня 1939 р. [50; 52; 53; 54]. На жаль, мешканців Вінниччини не оминула й радянсько-фінляндська війна (30 листопада 1939 – 13 березня 1940 рр.), про що свідчать сповіщення про загибель [48; 49] (додаток 3).

Документальний фонд, зібраний у музеї, унікальний тим, що дає змогу простежити історію пошуку та встановлення доль загиблих воїнів. Рідні, які розшукували своїх синів, чоловіків, батьків та братів, заповнювали анкети, у яких указували біографічні відомості про розшукуваного [57] (додаток 4).

Серед документів фонду загиблих воїнів, призваних військкоматами Вінницької області, слід згадати про останні листи із фронту, які долучалися до запитів про розшук як підтвердження про участь розшукуваного у війні [51]. Таких листів зберігається кілька десятків. Ці документи є унікальними, позаяк з їх допомогою можна розкрити низку важливих питань, зокрема дослідити повсякденне життя солдатів, установити основну мотивацію, яка штовхала бійців іти під кулі, тощо (додаток 5).

НКО—СССР Ф. № 4

Управление по учету погибшего и пропавшего без вести рядового и сержантского состава

Наш исх. № 6042 12 июля 194 9

Дашевск см у
РВК

Известите гр. На № 457 от 30.6.49г.
(фамилия, имя, отчество)

проживающ _____

что военнослужащий солдат
МОГИЛА Василий Остапович
должность, военное звание
фамилия, имя и отчество

уроженец: Винницк. обл , Дашевск. р-на, с. Камник

рождения 1916 года погиб 3 июля 1939г.
погиб

Похоронен _____
место похорон

Начальник штаба
полковник Мавинин
Ильинский

СССР 595

22-й СПРАВКА

артиллерийский полк
5 артиллерийский полк
Нескоростно

Выдана Гайсинскому Райвоенкомату в том, что военнообязанный запаса ЧАБАН Андрей Петрович, действительно был призван в ряды РККА на основании Указа Президиума Верховного совета СССР 7 сентября 1939 года и зачислен в списки 22 артполка на должность красноармейца и погиб в бою с белополяками при освобождении Западной Украины 19 сентября 1939 года. Похоронен на братской могиле в м. КОРОПЦІ.

Выдана на предмет выдачи единовременного пособия и пенсии семье ЧАБАН А.П.

НАЧАЛЬНИК ШТАБА 22 АРТПОЛКА—КАПИТАН
БОИЧЕНКО / Биличенко

ПОМ. НАЧ. ШТАБА 22 АП—КАПИТАН
Скляр / Скляр / СКИЧКО /

Handwritten notes in purple ink:
 Вн 25884
 5 окт 1949
 17/11/49
 17/11/49

Додаток 4

38

НАЧАЛЬНИКУ ОТДЕЛА ПО УЧЕТУ ПОГИБВШЕГО
И ПРОПАВШЕГО БЕЗ ВЕСТИ РЯДОВОГО И СЕР-
ЖАНТСКОГО СОСТАВА СОВЕТСКОЙ АРМИИ.
Гор. Москва - 150
Ля Б _____ от " _____ " _____ 19__ г.

Ниже сего представляю сведения о розыскиваемом:

1. Фамилия, имя и отчество	Дышлоук Петр Федорович
2. Год рождения	1920.
3. Место рождения	с. М. Мохутка, Мотыковского р-на Вичницкой обл.
4. Каким РВК призван, когда и в какую часть направлен	Ново-Павловский РАК Озюмни- курденского края. в 1940. части
5. Военское звание	не известно
6. Занимаемая должность	не известно
7. Когда прекратилась письмен- ная связь	до дня призыва - 1940 года
8. Военский адрес по последне- му письму	испол. не было
9. Где проживал до призыва	хутор Являуца Ново-Павловско- го района Озюмни-курденского края
10. Дополнительные данные о розыскиваемом, письма товарищей сообщения в/части, свид. показан- ия	Георгиевский и Яновские 18к Ставропольского края, на наш запрос о дате призыва, из-за отсутствия архивных данных не могли дать сведения о дей- ствительном призыве
11. При наличии сведений о гибели указать где и когда погиб	
12. Кто розыскивает	Дышлоук Екандия Иванович
13. Родственное отношение заяви- теля к погибшему	мать
14. Адреса места жительства	с. М. Мохутка.
15. Личное заключение райвоенкома	Для проверки по архивным данным отдела
16. Приложение:	нет

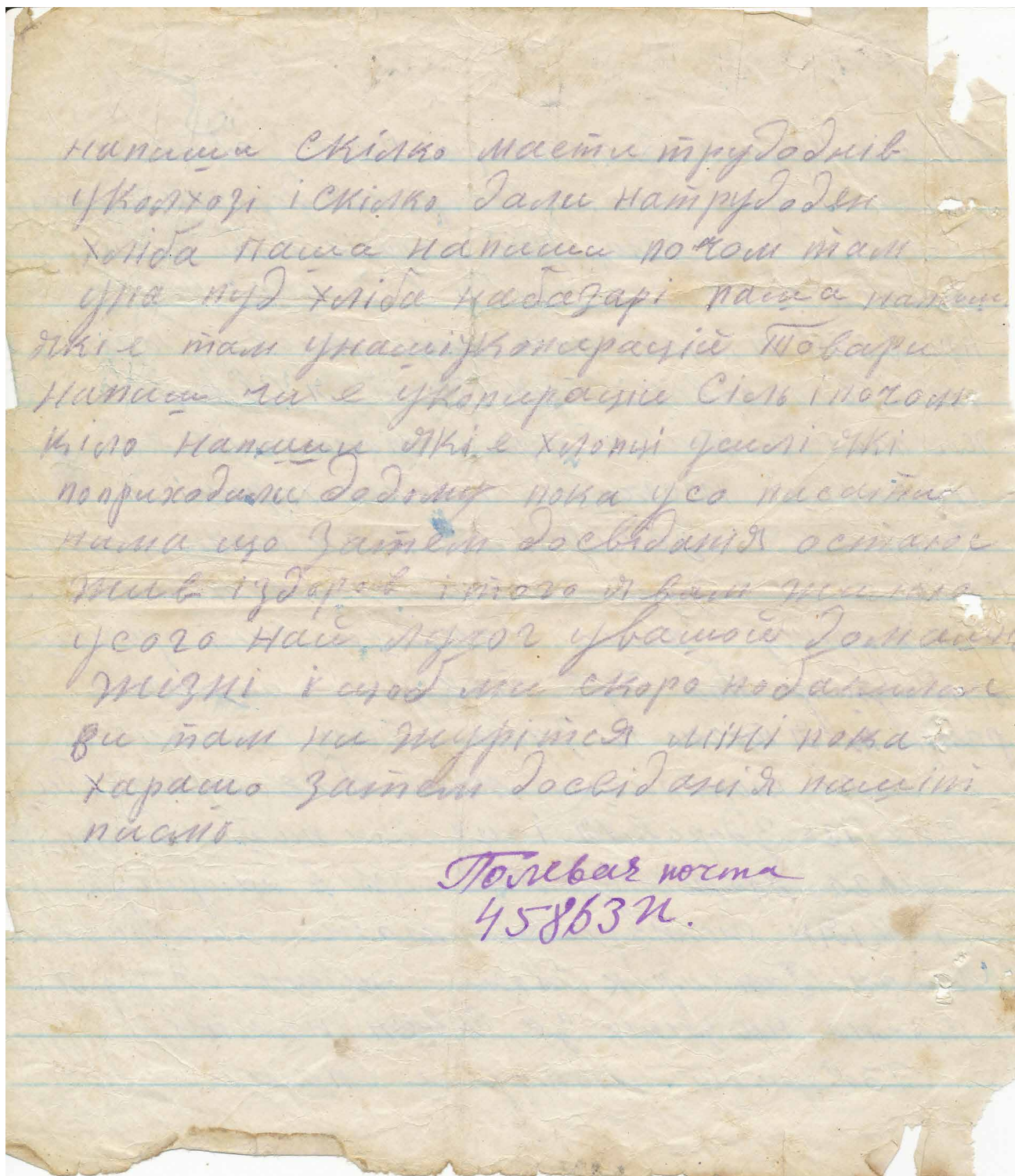
ТЕНДИНСКИЙ РАЙВОЕНКОМ
МАJOR
ОВИЦЕР РАЙВОЕНКОМАТА
ЛЕЙТЕНАНТ в/с

/ИЛЬЯКОВ/
/СЕМЕНОВ/

с. Мохутка

Письмо пиши 7 Октября письмо от твоего
 друга добрый ден им велер моя дорогая мама
 добрый ден им велер моей дорогой дити наша
 Маруся наша пиши да и вам свей Горенный
 привети я пока мажонце жив и здоров
 на Тогославски территории я своими
 хлопцами растався пока соседних сел е
 товарищи тожи не положе харощи я
 стрігалися добарітьком он рани уруку
 стрігалися зрештотом и дроби он тожи
 рани уруку наша мамаша міні промаша
 Андрішю Бог чув таку що он тожи
 рани но я точно не знаю ест е письмо
 од него тожаша міні где он находи
 і вже іго здоровий і шо він наша бо туди
 много поженувалис Жив обуртук
 Іукідн татварский тожи ожинився
 Иван Тамчарик тожи ожинився но я
 точно не знаю за Иван номіні
 Говорити товарищи наша

Додаток 5

Отож на прикладі зібраного в Меморіальному комплексі Документального фонду людських військових втрат у війні 1939 – 1945 рр. по Вінницькій області можна впевнено стверджувати, що Національний музей історії України у Другій світовій війні є центром зберігання та увіковічення пам'яті загиблих воїнів-українців у період Другої світової війни на території України.

Джерела та література:

1. *Акт № 61 від 15.05.2008 р. приймання предметів на матеріально відповідальне зберігання // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
2. *Акт передачі справ з документами про призов та загибель військовослужбовців у роки Великої Вітчизняної війни Жмеринським ОМВК до Меморіального комплексу від 21.07.2010 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
3. *Акт передачі справ з документами про загибель військовослужбовців у роки Великої Вітчизняної війни Вінницьким ОВК до Меморіального комплексу від 12.08.2010 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
4. *Акт приймання-передачі документів на загиблих військовослужбовців Вінницького ОМВК у роки Великої Вітчизняної війни Галузевим державним архівом Міністерства оборони України (далі ГДАМО України) до Меморіального комплексу від 15.04.2011 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
5. *Акт приймання-передачі документів на загиблих військовослужбовців Вінницької області у роки Великої Вітчизняної війни ГДАМО України до Меморіального комплексу від 15.04.2011 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
6. *Акт приймання-передачі документів на загиблих у період ВВВ Тростянецьким ОРВК до Меморіального комплексу від 09.12.2013 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
7. *Акт приймання-передачі документів на загиблих у період ВВВ Бершадсько-Теплицьким ОРВК до Меморіального комплексу від 16.06.2014 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
8. *Акт про тимчасову передачу повідомлень на загиблих воїнів Макарівського РВК Київської обл. від 18.03.2003 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
9. *Архив воинов, погибших, умерших от ран и без вести пропавших в годы Великой Отечественной войны [електронний ресурс] // Режим доступу <http://www.tetory.dag.com.ua/>.*
10. *Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. Головна редакційна колегія (І.О. Герасимов та ін.). – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.*
11. *Великая Отечественная без грифа секретно. Книга потерь. Новейшее справочное издание / Г.Ф. Кривошеев и др. – М.: Вече, 2009 – 384 с.*
12. *Відомість передачі повідомлень на офіцерів, сержантів, солдатів, алфавітних книг обліку отриманих повідомлень на загиблих чи пропалих безвісти в період ВВВ Вінницьким ОВК у Національний музей історії Великої Вітчизняної війни м. Київ від 11.10.2006 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
13. *Відомість передачі повідомлень на офіцерів, сержантів, солдатів алфавітних книг обліку отриманих повідомлень на загиблих чи зниклих безвісти в період ВВВ Вінницьким ОВК у Національний музей історії Великої Вітчизняної війни м. Київ від 29.10.2008 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
14. *Відомість передачі повідомлень на офіцерів, сержантів, солдатів, алфавітних книг обліку отриманих повідомлень на загиблих чи зниклих безвісти в період ВВВ Вінницьким ОВК у Національний музей історії Великої Вітчизняної війни м. Київ від 19.01.2009 р. // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.*
15. *Державний архів Вінницької області (далі ДАВО) – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 1. – 183 арк.*
16. *ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 2. – 38 арк.*
17. *ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 3. – 30 арк.*

18. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 4. – 68 арк.
19. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 5. – 123 арк.
20. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 6. – 22 арк.
21. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 7. – 224 арк.
22. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 8. – 80 арк.
23. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 9. – 48 арк.
24. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 10. – 65 арк.
25. ДАВО – Ф. Р-1608. – Оп. 2. – Спр. 15. – 11 арк.
26. ГДАМО України – Ф. 4370. – Оп. 45747 – Спр. 1. – 363 арк.
27. Інтерв'ю І.В. Сталіна о речі Черчилля в Фултоні // Правда. – 1946. – 14 марта.
28. Київські адреси сповіщень про загибель: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; ред. кол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2013.
29. Книга Пам'яті України. Вінницька область. / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін. – т. 1 – 9. – К., Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – 1994 – 1997.
30. Книга Пам'яті України. Вінницька область. / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін. – т. 9. – К., Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – 1997. – 53 с.
31. Книга Пам'яті України. Житомирська область. / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін. – т. 10. – Житомир: редакційно-видавниче державне підприємство «Льонок», 1996. – 768 с.
32. Книга Пам'яті України. Запорізька обл.: м. Запоріжжя (А – О) / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 504 с.
33. Книга Памяти Украины. Николаевская область / обл. ред.: А.Д. Коваль (председатель), В.А. Васильев (зам. председателя) и др. – т. 1. – Одесса: Маяк, 1995. – 728 с.
34. Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ – В/х № 392/2008.
35. Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ. – В/х № 65/2009.
36. Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ. – В/х № 101/2013.
37. Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ. – Вих. № 596/2008.
38. Копії телефонограм військових комісаріатів Вінницької обл. до Вінницького ОВК з приводу перевірки наявності документів на загиблих // Архів науково-дослідного відділу НМІУДСВ.
39. Копія телеграми Начальника штабу – першого заступника командувача Сухопутних військ Збройних сил України начальникам штабів Західного та Південного ОК, начальнику територіального управління «Північ», військовому комісару АР Крим, обласним та Київському МВК // Науково-документальне зібрання НМІУДСВ.
40. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів: «Наукове Товариство ім. Т.Шевченка», 1993. – 685 с.
41. Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвовність: Українці на фронтах другої світової війни / за ред. В.Д. Конашевича. – К.: Пошуково-виданиче агентство «Книга Пам'яті України», 1996. – 568 с.
42. Обобщенный банк данных о защитниках Отечества [електронний ресурс] // Режим доступу: www.obd-memorial.ru.
43. Приказ народного комиссара обороны Союза ССР № 138 от 15 марта 1941 г. [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.soldat.ru/doc/nko/1941.html>.
44. Приказ заместителя народного комиссара обороны № 023 от 4 февраля 1944 г. [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.soldat.ru/doc/nko/text/1944-023.html>.

45. Рибченко Л.В. Довідка про втрати // Наукова частина Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі НМІУДСВ).
46. Ругаль В.П. Книга Пам'яті України як статистичне джерело з обліку втрат українського народу в період Великої Вітчизняної війни / В.П. Ругаль // ОДІССОС. Актуальні проблеми історії, археології та етнології / Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Історичний ф-т. – Одеса, 2012. – Вип.4. – С. 163 – 166.
47. Супровідний лист № 1154 від 11.12.2013 р. Тростянецького ОРВК про передачу документів // Архів науково-дослідного відділу НМІУДСВ.
48. Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс – Всеукраїнська база загиблих (далі Фонди НМІУДСВ – ВБЗ) – Вн-02838.
49. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-05203.
50. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-10066.
51. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-16907.
52. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-22972.
53. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-22972.
54. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-25884.
55. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-35279.
56. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-40352.
57. Фонди НМІУДСВ – ВБЗ – Вн-40390.

© **Владимир РУГАЛЬ**

ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ БАЗА ПОГИБШИХ ВИННИЧИНЫ В НАЦИОНАЛЬНОМ МУЗЕЕ ИСТОРИИ УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ

Освещается история формирования, сохранения и обработки документального фонда погибших воинов Красной армии в 1939 – 1945 гг., призванных с территории области, в Национальном музее истории Украины во Второй мировой войне.

Ключевые слова: документальный фонд погибших, извещения о гибели, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, Винницкая область.

© Volodymyr RUHAL

THE SOURCE BASE OF THE PERISHED OF THE VYNNYTSYA REGION IN THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE IN THE SECOND WORLD WAR

The most terrible event in the history is a war that is consuming the precious in human life – a life. During the XXth century held two bloodiest and the most terrible wars, which that broke off millions of human lives. The Second World War took over 60 million lives.

Ukraine is one of the countries that are most affected by the war. Even today, when the complete already passed 71, we can not call all compatriots, which died during Second World War.

Many researchers have tried to establish the loss of Ukraine in the Second World War, using a variety of sources. It should be noted that in Soviet times to access archived documents on this issue was restrictions could only appeal figures who asserted state.

Scientists from the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War also contributed to establishing the truth about the sacrificial of Ukraine in the war. First they started with picking up the documentary fund of the perished.

On the example of the Vinnytsia region covers the issues of sources base of the concerns raised. Shown history of formation, preservation and study in the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War the documentary fund of the perished soldiers of the Red Army in 1939 – 1945, which was called up from the territory of our country.

Keywords: *the documentary fund of the perished, the notification of death, the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, Vinnytsia region.*